

croats durant la Segona Guerra Mundial, són algunes de les dades que podrà trobar el lector en aquesta última part del llibre. Aquesta tradició prosèrbia, conjuntament amb la creença que una Iugoslàvia potent i unida podria contenir la força d'Alemanya, és la que va prevaler a l'hora de determinar l'actitud britànica que, d'altra banda, segons indica Conversi, almenys fins al mes de febrer de 1995 recolzava en uns «experts» als quals, en realitat, els mancava informació substancial sobre els antecedents del conflicte i que van decidir confiar en la informació filtrada per fonts centrades a Belgrad. Conversi descriu en aquestes planes finals diferents exemples d'activistes proserbis del món polític i acadèmic britànic i constata que el Ministeri d'Afers Estrangers britànic va gestionar pèssimament el conflicte balcànic.

L'anàlisi de la desintegració iugoslava serveix, doncs, a Daniele Conversi per reflexionar sobre el nacionalisme i per examinar el futur d'Europa. L'autor conclou que una important fissura amenaça la Unió Europea i constata que una i altra vegada el conflicte iugoslau ha mostrat que els drets dels pobles poden ser trepitjats en nom de la sobirania estatal amb el consentiment de la comunitat internacional. D'altra banda, el cas iugoslau serveix a Conversi per mostrar que quan el grup és massa fragmentat o assimilat, sempre es pot reforçar estímulant l'oposició exterior més que no pas els seus continguts i identitat. Una breu, però substancial referència al conflicte bosnià, amb què l'autor italià finalitza el llibre, exemplifica aquesta qüestió. Bòsnia, se'ns explica, representa un estadi extremament avançat de societat multiètnica, on tots els grups constituents han perdut els seus trets

distintius, però no part de la seva identitat. L'assimilació que resulta de la globalització pot conduir a la destrucció de totes les formes de cultura, però rarament té el poder d'esborrar la memòria i l'ascendència. Ben al contrari, alerta Conversi, té el poder de radicalitzar-les i de fer-les presents no com el tranquil desenvolupament d'una identitat, sinó com la contraposició violenta que han viscut els Balcans i, particularment, Bòsnia. Així, doncs, *La desintegració de Iugoslàvia* no és només un valuós llibre sobre el conflicte balcànic, sinó també una encertada reflexió sobre la qüestió nacional i sobre l'esdevenir d'unes societats cada vegada més multi-racials i multiètniques com les europees. □

Un món de nacions (amb Estats i sense)

Vicent Raga

The Morality of Nationalism

Robert McKim i Jeff Mahan (eds.)

372 pp., 1997, Nova York-Oxford: Oxford University Press

El ressorgiment del sentiment nacionalista en diferents parts del món és un dels fenòmens més importants de la realitat

política internacional contemporània. El nacionalisme, com a objecte d'estudi, té un efecte catalitzador de multitud d'altres qüestions que interessin la teoria política, en general i en moltes de les seues parts. I és que, de fet, també planteja els més envitricollats problemes pràctics en posar a prova les relacions internacionals a escala regional i fins i tot, en alguns casos, planetària. El nacionalisme presenta, doncs, una forma de moltes cares, per darrere de les quals hom pot albirar una xarxa densa de referències a una gran diversitat de problemes molts dels quals són considerats centrals per la filosofia moral i política contemporània.

La singularitat de la qüestió del nacionalisme es deixa veure també de moltes altres maneres. Una d'elles en el fet que l'abundosa bibliografia recent es refereix de manera gairebé exclusiva a una sola de les seues manifestacions, la dels nacionalismes emergents o que malden pel seu reconeixement. Només de forma episòdica es fa referència a aquells altres nacionalismes consolidats que s'emparen en el poder dels Estats corresponents. Aquesta desviació en l'objecte d'estudi no és innòcua: no es veu com podria justificarse, sobretot si hom té en compte l'estreta vinculació que manté el nacionalisme, en general, amb d'altres qüestions que comencen a guanyar força i reconeixement en el debat teòric, com ho són la necessària actualització de la teoria liberal i la consideració del pluralisme en condicions de diversitat cultural, per posar dos exemples on la desviació mencionada pot resultar inconvenient. Perquè és el cas que hi ha problemes que reflecteixen mancances greus de la teoria davant problemes i qüestions que són ja trets característics de

les nostres societats. Però el fenomen del nacionalisme tendeix a considerar-se com si fes referència, exclusivament, a un moviment més o menys atàvic que tracta d'imposar-se en un context del tot aliè o, si més no, que en pot fingir ben còmodament la neutralitat o la indiferència. En aquest llibre es fa del tot palesa aquesta tensió.

Els assaigs continguts en la primera part d'aquest volum fan referència justament als aspectes psicològics que podrien fer del sentiment nacionalista un sentiment diferenciatiu. Hom tracta d'escatir la naturalesa del fenomen, d'establir quins són els trets que caracteritzen tant el sentiment mateix com les seues manifestacions més freqüents; és a dir, hom intenta determinar si el sentiment nacional deriva de característiques permanents i inalterables de la psicologia humana o fins quin punt ho fa. Hi trobem diferents anàlisis del tribalisme, l'exclusivisme i el relativisme. Hi destaca l'article de Jonathan Glover per a qui el component psicològic del nacionalisme —una forma desenvolupada de tribalisme— és un mer fet de vida (que tendiria a perdre virulència a mesura que les seues aspiracions guanyassen reconeixement). Per a aquest autor, atès que en l'origen del sentiment nacionalista es troba una pulsio bàsica de la naturalesa humana —la de donar lloc a quelcom de coherent—, caldria mirar de satisfer-lo amb la constitució de comunitats, més o menys petites i més o menys autònomes, regides per ideals de caràcter molt immediat. En aquesta mateixa línia se situen altres dues col·laboracions. La d'Avishai Margalit posa l'accent en el fet que el sentiment nacionalista constitueix una mena de lligam empàtic que precedeix a l'assoliment de qualsevulla altres opcions ideològiques.

Evidències d'aquest lligam són el sentiment de trobar-se a casa i la necessitat de pertinença, però també —com ho havia recordat insistentment Isaiah Berlin— la perillosa afirmació d'una superioritat substantiva. En la seua defensa del nacionalisme cultural, Margalit creu que aquest darrer tret no té perquè ser insuperable. Robert E. Goodin, per la seua part, reconstrueix el nacionalisme en termes bayesians en un intent de racionalitzar el que apareix com a comunitats autocontingudes; la seua anàlisi del que constitueix una comunitat li permet d'albirar alguna cosa del que separa unes comunitats d'unes altres (destaca el paper de la religió i de la història), hi assenyalava les possibilitats que per encarar les diferències ofereix el liberalisme i, finalment, mostra la seua desconfiança envers les solucions del comunitarisme postmodern.

Charles Taylor, però, defensa aquesta darrera opció. Per a ell, el comunitarisme proporciona la millor resposta a les aspiracions del nacionalisme. Des d'aquesta perspectiva analitza, en primer lloc, el context del qual emergeixen els moviments nacionalistes; en una segona part del seu article, estudia el que anomena «fonts del moviment nacionalista». Taylor s'adhereix a les conegudes tesis de Gellner i Anderson i hi parla del caràcter «quintessencialment» modern del nacionalisme com una resposta a les necessitats de desenvolupament del sistema econòmic; hi afegeix, però, que és aquesta la resposta que les elits tradicionals han de donar a una modernització que les trau del poder i en mina la «dignitat». Aquestes elits tracten de promoure un sentiment d'unitat i d'identitat nacional per tal d'afermar la seua hegemonia. Conseqüentment, no

és modern únicament el context, sinó que ho és també el sentiment mateix.

Will Kymlicka i Walter Feinberg repliquen Taylor. Ambdós coincideixen en una crítica severa en jutjar l'obscur paper que Taylor atribueix a les nocions de «dignitat» i «reconeixement» en la gènesi dels moviments nacionalistes. S'hi addueix la vaguetat de la conceptualització, el fet que deixa de banda aspectes que en poden ser crucials i el menysteniment de la diversitat de formes que pren i que exigeixen explicacions diferents. Mentre que Kymlicka li retreu la manca de claredat, Feinberg insisteix en les ambigüitats del seu estil hegelianitzant i aporta interessants observacions crítiques sobre les diverses formes que històricament ha pres un tipus particular de nacionalisme, l'autoqualificat curiosament d'universalista.

A la segona part del llibre es discuteix un dels aspectes més controvertits en l'estudi del nacionalisme, la lleialtat, que hi és present com una categoria bàsica. Es tracta de la peculiar relació que els membres d'una nació observen tant cap als seus connacionals com cap a la nació mateixa. Aquesta relació origina —com a qüestió de fet— l'aparició de raons morals específiques que justifiquen l'afavoriment d'aquests en detriment dels foranis. Són diverses les qüestions que s'hi susciten. Els autors s'hi plantegen, en primer lloc, quina és la naturalesa de la relació de connacionalitat i, en segon lloc, si és moralment prou rellevant com per justificar les diferències que se'n desprenen. Reconeguda com ho és habitualment la rellevància d'aquesta mateixa noció a l'àmbit familiar, es tracta d'esbrinar fins a quin punt s'escau a l'àmbit de la nació. Aquí es manifesten amb tota cruesa les conseqüències de la dupli-

citat amb què vol abordar-se la qüestió del nacionalisme: semblaria que el problema el presenta el nacionalisme emergent quan és palés que, en cert sentit, la seua manifestació més contundent i també més preocupant és la que es dóna al si dels Estats constituïts que es declaren aliens a la qüestió, a pesar que inclouen al seu si minories nacionals o grups ètnics diferenciats. McMahan, un dels curadors del volum, al primer dels articles d'aquesta part, es planteja explícitament la qüestió de si la connacionalitat és una base legítima per a la parcialitat. Hi veu, en efecte, una forta semblança amb la família, però de la mateixa manera que aquesta no dóna lloc a formes rellevants d'organització política, pensa que potser tampoc no ho hauria de fer la nació. El que ell anomena «vida nacional» hauria de quedar confinada a l'esfera privada més que no pas a la política. Nogensmenys, no deixa de reconèixer que la unitat nacional sí que és una font poderosa d'organització política. De fet, els intents d'aigualir aquesta potencialitat constitueixen una agressió a formes culturals i d'identitat ben definides (que, quan han aconseguit de reeixir, bé que han provat la seua idoneïtat i la seua força). Thomas Hurka, al seu treball, considera que la parcialitat induïda per la nacionalitat va molt més enllà de la parcialitat a què dóna lloc la família i hi troba la justificació en el fet que la nació proporciona guanys significatius als seus membres; de fet, les institucions nacionals tenen aquest objectiu explícit. Ara bé, com que la reflexió fa referència de nou, de manera exclusiva, als nacionalismes emergents, s'adverteix que els drets bàsics haurien de fixar els límits d'unes formes de discriminació poc menys que inevitables

en la pràctica. És en intentar de fer front a aquesta discriminació que Judith Lichtenberg creu veure en la integració de les minories una via a través de la qual poden originar-se noves formacions culturals (una idea que atreu altres autors en aquest mateix volum). D'aquesta manera, una política generosament integradora permetria d'encaixar el que hi ha de valuós en els diversos components d'una mateixa societat, tot situant el conjunt en una dimensió cosmopolita. Stephen Nathanson insisteix en aquest mateix punt de vista. El nacionalisme ha d'arribar a fondre's amb el que fins ara es presenta com la seua alternativa òbvia: un món unificat on es transcendirien les diferències nacionals i es promouria una organització política única, la dels ciutadans del món sencer, sobre la base del sentiment d'humanitat. Com que el nacionalisme només resulta acceptable en la seua versió moderada –la que combina el compromís amb una determinada nació amb el reconeixement del deure de tractar decentment el conjunt de la humanitat– és en ell on es troba el germen del que s'anomena humanisme global. Aquest humanisme global quedaria emplaçat, si més no transitòriament (és a dir, abans que no s'acongués aquella organització mundial), a respectar les reivindicacions i les institucions dels grups nacionals. I és que –per Nathanson– nacionalisme i cosmopolitisme només estan justificats si acaben convergint l'un amb l'altre.

En una tercera part, que pot considerar-se com un aprofundiment en els problemes tractats en l'anterior, Samuel Scheffler analitza dues crítiques que freqüentment s'han posat al liberalisme. Hi ha, d'un costat, la crítica que se li adreça des d'un punt de vista particularista: és

justament l'ideal de l'autonomia el que es troba en qüestió amb les restriccions que imposa el neocontractualisme a l'establiment dels vincles selectius que lliurement i voluntària tendeixen a establir-se entre els membres de diferents formes d'associació, una de les quals és la nació. D'un altre costat, hi ha l'objecció que es fa des d'una perspectiva globalista: la mera existència dels deures associatius, que el liberalisme dona per descomptada, genera l'adquisició d'avantatges addicionals que pugnen obertament amb el principi d'igualtat. Es planteja, així, una doble objecció que evidencia les dificultats de la teoria per encaixar valors que reconeix com a bàsics. Lleialtat i igualtat són valors que s'oposen al si de la teoria liberal. Els conflictes que s'hi desprenen no són, per a Scheffler, irresolubles. Tampoc no són susceptibles d'un tractament merament teòric, però. Són problemes que han d'enfrontar-se dins el corrent que imposen les circumstàncies dominants (com es fa amb els més embullats encara que solen presentar-se a la vida quotidiana), enmig de les quals s'ha d'esperar que arriben a trobar un dia el tractament adequat.

L'article de Ripstein és també molt sòlidament argumentat en defensa d'una tesi polèmica. Són les nacions les entitats més ben dotades per a convertir-se en unitats de sobirania política? Són les cultures diferenciades instàncies amb títol suficient per a exercir l'autodeterminació? Els seus arguments coincideixen a situar l'equitat al centre del debat. La qüestió rau a decidir entre «el que realment compta» i «el que és just». «El que realment compta» té una importància limitada pel que fa a l'ús legítim del poder coercitiu de l'Estat. I en una concepció de l'estat liberal d'inspira-

ció hobbesiana aquesta és la tasca primordial de l'Estat: afavorir la implantació d'institucions justes. Per descomptat que hi pot haver discrepàncies, tan importants com es vulga dins un altre àmbit, posem el de la «vida», però que no ho són —no poden ser-ho— per a la teoria que es vol confegir. Des d'aquesta perspectiva —que és la que fa servir la teoria contractualista recentment reformulada per Rawls—, la relació de pertinença política (una vegada consolidada al si del sistema democràtic) és prioritària i és lògicament anterior a les relacions, culturals o històriques, que un segment de la població pot considerar de la més gran importància. Al mateix temps, l'adscripció política originària és l'única garantia per evitar la negació de drets col·lectius que, només a partir d'ella, podran reivindicar-se. No vol dir això que l'autor ignore les argumentacions més sòlides en favor de les tesis nacionalistes; ben al contrari, la reconstrucció que fa de les nocions de «context» i «continuïtat», serveix per mostrar que no tenen el caràcter unívoc que se'ls sol atribuir.

En contrast, per a Yael Tamir el nacionalisme cultural és, més que no pas el polític, el que millor s'acordaria amb la tradició liberal. Al seu article, l'autora —que va fer el seu doctorat amb I. Berlin i que és membre fundadora del moviment Pau Ara i activista en la defensa dels drets civils a Israel— lliga els instints que porten els individus a matar i destruir amb una de les necessitats més elementals dels Estats: la d'encarar la possibilitat de la guerra com una estratègia bàsica per al seu manteniment. I des d'aquesta perspectiva insisteix en la idea que no són només les nacions les que necessiten els Estats per a sobreviure sinó que són els Estats els que neces-

siten les nacions per a assegurar-se'n l'existència. És així com el nacionalisme pot veure's com una resposta a les necessitats d'autodefensa i no simplement com una patologia que afecta els Estats liberals moderns. El nacionalisme pot arribar a presentar-se com un remei per a la malaltia crònica que afligeix aquests Estats –l'atomisme, la neurosi i l'alienació col·lectiva– i de la qual es deriva un veritable perill per a d'altres pobles.

Justament la quarta part del llibre és dedicada a l'estudi de les relacions entre els diversos països i grups nacionals. Michael Walzer i Robert McKim analitzen la naturalesa del sentiment i del fet nacional i consideren les possibilitats de desenvolupament de nous models de coexistència i cooperació que se'n podrien derivar. Destaca en tots dos articles la reflexió sobre la tolerància i les seues diverses formes d'expressió, que han d'aprofundir-se en la mesura que les relacions entre els pobles s'intensifiquen mentre que creix, alhora, la importància del multiculturalisme i de la diversitat cultural.

És a la darrera part on, sense deixar el terreny de la filosofia moral i política, s'encaren problemes més directament vinculats amb l'àmbit de disciplines específiques, com la ciència jurídica o la ciència política. Per a David Copp, el subjecte del dret d'autodeterminació és la societat sobre la qual aquest dret hauria de projectar-se, i no un dels seus grups constituents (com ja hem vist que defensava A. Rips-tein amb una consideració de caràcter més general). I és que aquest dret no pot implantar-se merament com a conseqüència de les característiques nacionals o culturals que presenta un grup, per molt que s'origini en ell. El seu reconeixement –insis-

teix Copp– pressuposa l'existència d'una societat definida políticament i territorial. És al si d'aquesta societat i en el marc de l'exercici ordinari de drets democràticament reconeguts on podrà acollir-se la reivindicació nacional. En aquesta mateixa direcció apunta el treball on Allan Buchanan estudia les implicacions del reconeixement del dret d'autodeterminació i secessió en el context internacional. Hi dedica una especial atenció a les restriccions que el dret internacional hauria de posar tant pel que fa a una nova configuració del principi d'intervenció (en qualsevol sentit), com pel que fa a la supervisió internacional del procés d'autodeterminació o secessió que permeti d'assegurar-ne uns termes justos. George Fletcher adopta una perspectiva del tot diferent, per a la qual se serveix de l'utilatge conceptual de la seua especialitat, que és el dret públic. Per a ell, la reivindicació de l'ús i el conreu de la llengua pròpia és l'element central del dret d'autodeterminació cultural. Les accions destinades a fer efectiva aquesta reivindicació haurien de poder descriure's de la mateixa manera que serveix correntment per encarar casos ordinaris d'auto-defensa.

Finalment, Henry Shue es fixa en els problemes que pot causar –en el context de les relacions internacionals– la sobirania dels Estats constituïts en concedir prioritat als seus ciutadans. Els Estats, tradicionalment, fan ús d'una concepció de la independència que l'autor creu necessari de posar en discussió. La consideració que en aquest article es fa d'algun dels problemes a què dona lloc el nacionalisme consolidat ens proporciona una darrera oportunitat per insistir en l'observació que posàvem a l'inici d'aquesta nota i que,

d'una manera o d'una altra, s'evidencia al llarg d'aquest llibre: la qüestió del nacionalisme no és –no és només– la que presenten els nacionalismes emergents o que malden pel reconeixement. És una qüestió que té una complexitat i un abast més gran encara. Els que li dona un món les unitats polítiques del qual són, justament, nacions (amb Estat i sense). □

Asimetria i plurinacionalitat

Josep Sort

Asimetría federal y estado plurinacional. El debate sobre la acomodación de la diversidad en Canadá, Bélgica y España

Enric Fossas i Ferran Requejo (eds.)

352 pp., 1999, Madrid, Editorial Trotta

En els darrers anys s'han multiplicat els estudis acadèmics sobre els anomenats Estats plurinacionals. Seguint la terminologia emprada pel professor Ferran Requejo, un dels editors del llibre que ens ocupa, un Estat plurinacional és aquell a l'interior del qual es donen dos o més processos competitiu de *nation-building*. En conseqüència, són Estats que no han reeixit a culminar un procés d'integració nacional plena, que es dona en el moment que la immensa majoria dels ciutadans conside-

ren la nació i l'Estat com una mateixa realitat indestruïble. Per contra, en els Estats plurinacionals, un nombre més o menys important d'aquests ciutadans diferencien clarament entre el que és la nació i el que és l'Estat. La nació, els límits territorials de la qual poden coincidir (o no) amb part del territori estatal, la consideren la comunitat política primària, és a dir, la unitat política bàsica amb capacitat per decidir lliurement (àmbit nacional de decisió). Pel que fa a l'Estat, la relació amb aquest depèn de fins a quin punt perceben que o bé distorsiona i dificulta l'esmentat àmbit nacional de decisió, o bé el reconeix i el respecta. En el primer cas, s'esdevé el conflicte entre el projecte polític de l'Estat (-nació) i el de la nació (sense Estat). Aquest conflicte acostuma a resoldre's traumàticament: bé per l'esclafament del moviment nacionalista –sovint de forma violenta o repressiva–, bé per la consecució de la independència o la secessió –sovint, també de forma violenta, però sense descartar acords pacífics (Noruega-Suècia, Txèquia-Eslovàquia). El segon cas, pressuposa l'acomodació dels diferents projectes polítics nacionals que es donen a l'interior d'un Estat plurinacional. L'acomodació té lloc quan es fan compatibles diferents lleialtats primàries (nacionals) amb uns valors compartits (estatals). Però, com aconseguir-ho?

El llibre editat pels professors Fossas i Requejo explora possibles vies per a la consecució d'aquesta acomodació de la diversitat en un Estat plurinacional, emmarcades en l'anomenat federalisme asimètric. S'entén que una federació és asimètrica, quan la constitució federal estableix que les relacions entre les unitats constituents i el poder central (federal) no són homo-